

סוקראט

ארכיאולוגיה של ענן היא, במונחיו של פרדריק ג'יימסון, ארכיאולוגיה של העתיד או מדע בדיוני. במסגרת אוקסימורון סמנטי זה, ארכיאולוגי העתיד הופכים למפענחים של אובייקטים חידתיים או לחוקרי תרבויות פוסט-אפוקליפטיות שנכחדו. בספרו **סוקראט** – בעגת מחשבים קריסת מערכות שמערערת את רשת הפיקסלים המושלמת לכדי סופת שלגים מסתחררת – מתאר ניל סטיבנסון את המידע כמצרך יקר ערך לא על שום נדירותו, אלא, להיפך, מפני שסינון של אבני החן מנהר האינפורמציה העולה על גדותיו הופך למשימה קשה, סבוכה ומסוכנת. ארכיאולוג העתיד יאלץ אפוא להמיר את חיפוש המסורת אחר הקונקרטי בדלייתם וסינונם של פרטים וירטואליים שנתערבלו בקריסת מערכות או שבעלי עניין בחרו לטמון במעמקי הרשת.

בטווח הזמן שבין הדיגיטלי למכאני, בין האנכרוניסטי לרלוונטי, בין הנראה לסמוי ובין הממשי לוירטואלי, בונה אינגה פונר קוקוס ארכיב שרכיביו הם שריד של אופני ייצוג מטריאלי של הידע. הספר, הדיסק, התקליט והמפה הם חלק מה"מצאים" הארכיאולוגיים שפונר קוקוס מציבה בתערוכה. טיבם המכשירני של מוצגים אלה כמוליכי מידע, ידע וזיכרון ובה-בעת כפרגמנטים המייצגים טכנולוגיות ארכאיות מעצים את השאלה אודות העתיד הלא רחוק, שבו המידע ייקרא בגרסתו הדיגיטלית בעוד שהמקור החומרי ייגזז.

הספר

"שאלה אחת: אם זה עידן המידע, איך זה שאף אחד לא יודע כלום", משפט זה שנדפס בתחתית קריקטורה שפורסמה בעיתון "הניו יורקר" מזכיר במידת-מה את אבחנתו של חוקר התקשורת ניל פוסטמן בפרשנותו לספרו של אלדוס האקסלי **עולם חדש מופלא**, שלפיה מה שהטריד את האקסלי לא היה החרמת ספרים, אלא היום שבו לא תהיה כל סיבה להחרמה, שכן לא יהיה עוד מי שירצה לקרוא בהם. אם נזנח לרגע תפישות סנטימנטליות, רומנטיות או פטישיסטיות של תפקיד הספרים והחוויה החושית שהם מספקים, ברי כי, בעידן הדיגיטלי של ה-Big Data ושל זמינותו הטכנולוגית של המידע, מעמדם של הספרים הולך ונשחק עד לכדי שמועה אנכרוניסטית כמעט.

ביצירתו הדיסטופית **פרנהייט 451**, מתאר ריי ברדבורי חברה עתידנית שניזונה ומסתממת מתכנים טלוויזיוניים אחידים ורדודים. שם הספר נגזר מן הטמפרטורה שבה נייר עולה באש ובהשאלה משריפת ספרים וסילוקם מן העולם, שכן מורכבותם של אלו היא מכשול בדרך להאחדת תודעתם של בני-אדם. מטעמים מעשיים, שריפת ספרים במהלך ההיסטוריה יותר משכיוונה להכחדתם המוחלטת היתה בגדר אמירה תרבותית-פוליטית של משטרים טוטליטריים וככזו היא גם נצרבה בתודעה המוסרית של העולם. מנגד, קריסת מערכות מידע דיגיטלי ספק אם תעורר זעזוע ציבורי כלשהו, אלא אם כן תהיה כרוכה בנזק כלכלי. מטעם זה אולי, כרך של **האנציקלופדיה העברית**, שפונר קוקוס פערה חורים בדפיו, הוא הרדי-מייד היחיד שבחרה האמנית להציג בתערוכה. קוטרו של כל חור שפערה כקוטרה של כוס זעירה משל היו אלו כוסות רוח שמבקשות להפיח חיים במת.

קידוח האנציקלופדיה דרך ערכיה המסודרים אלפביתית לתוככי רבדיה מדמה את פעולת החפירה הארכיאולוגית. אנציקלופדיה מעצם טיבה מצביעה על עיקרון של צבירה והבנייה של רבדי מידע בדומה

לעיקרון הסטרטיגרפי שלפיו שרידים מעשה ידי אדם, שנערמו זה על גבי זה באתר ארכיאולוגי, מאפשרים את תיקופם וסיווגם ומבנים גוף ידע תקופתי.

הרס מיטיב עם הארכיאולוג; השממה האנושית שמותירים אחריהם אסונות טבע, מלחמות וכיבוש מקלה על תיארוכו, מיונו וסיווגו של הממצא החומרי. בעידן השעתוק הדיגיטלי שבו ספרים ומסמכים עוברים תהליכים של דיגיטציה מואצת ונשמרים ב"ענן" בכדי לחסוך במרחבי אחסון, ספק רב אם בעקבות הרס או קריסת מערכות המחשוב ימצא לנו ולעולם המדע אתר ארכיאולוגי משמעי.

"ככל שירבו הנקבוביות, ככל שירבו פרטי החיים האמיתיים בכול סנטימטר רבוע של דף נייר, כך אתה יותר 'ספרותי'. זו ההגדרה שלי, בכל אופן. לספר פרטים, פרטים רעננים. הסופרים הטובים נוגעים בחיים לעתים קרובות [...] אז עכשיו אתה מבין מדוע הספרים מעוררים שנהא ופחד? הם מגלים את הנקבוביות בפני החיים"

ר"י ברדבורי, פרנהייט 451, אור יהודה: כנרת זמורה ביתן, 2002, עברית: נועה מנהיים, עמ' 86

הדיסק

פונר קוקוס "צרבה" בגרפיט על גיליון נייר רישום של דיסק ענק בקוטר של מוטת זרועותיה וקראה לרישום "מפת זיכרון דיגיטלי", משל מדובר לא רק בכלי לאחסון וגיבוי מידע אלא גם בתחליף לזיכרון האנושי. את הגיליון ועליו הרישום היא חתכה ידנית למאות רצועות נייר זהות בגודלן באופן שמדמה את פעולתה המכאנית של מכונת הגריסה ואחר איחתה אותן בפעולה המדמה רפאות כלי חרס. בעבודה זו היא מגלמת אפוא שלושה תפקידים – של היוצר, של המהרס ושל המשקם. במודעותה לכשל המובנה מראש בכל ניסיון לשחזר דבר-מה שעקבותיו החומריים הושחתו, היא מאחה את הפרגמנטים ההופכים למעין היבריד ארכיטקטוני שגווניו המונוכרומטיים וצורתו הגיאומטרית מאזכרים את מטרופוליס הדיסטופית והממוכנת של פריץ לאנג. כינונה החזותי והתוכני של חברה מעמדית בתוך עיר עתידינית מונומנטלית זו התאפשר באמצעות טכניקת המונטאז' (חיתוך והרכבה מחדש), ששימשה את יוצר הסרט לקטיעת העלילה. קטיעה זו משמעה שבירת רצף החלל והזמן והיא שמולידה את אפשרות סידורן מחדש של התמונות או, בשפתו של ולטר בנימין, את ה"רקונפיגורציה", אשר חושפת ומדגישה הבטים של המציאות שהעין האנושית נוטה להתעלם מהם.

התקליט

בעוד שדומה כי הדיגיטציה גזרה גסיסה איטית על הספר המודפס, נראה היה כי היא גזרה מוות על תקליט הויניל. זאת אולי הסיבה שבשלה מציגה פונר קוקוס תקליט "מאובן" – יציקת גבס ועליה הטבעה משובשת של תקליט ויניל. ואולם מחקרי שוק מן העת האחרונה מצביעים על עלייה חדה במכירות ספרים ותקליטים כאחד; לגבי האחרונים, יש המכנים זאת רנסאנס או לפחות "קאמבק". כשם שספרים אלקטרוניים לא הצליחו להשביע את תשוקת רבים מאיתנו לאחוז ספר בידנו ולעלעל בו, מסתמן כי גם התקליטור נכשל בניסונו להמציא לנו חוויית האזנה מן הסוג שסיפק לנו קודמו. מובן שעתידי של הפורמט האנלוגי תלוי במידה רבה בשיקולים כלכליים-מסחריים-שיווקיים של תעשיית המוזיקה ועדיין אין בהתאוששותו המסוימת משום סיבה לאופטימיות

יתרה. הוויכוח על הצליל הדיגיטלי בהשוואה לזה האנלוגי טרם הוכרע ואפשר שלא יוכרע לעולם. בפרפרזה על הביטוי יופי הוא בעין המתבונן אפשר לומר שצליל הוא באוזן המאזין, לכן יש אולי יסוד לחשוב שההספד על מות התקליט היה בטרם עת.

המפה

גם אם מדובר בהומופוניות אקראית ובמקורות אטימולוגיים שונים, המשותף למלה "מפה" בשתי הוראותיה העבריות (מפת שולחן ומפה גיאוגרפית) הוא מוטיב הכיסוי. בעוד שהראשונה מצביעה על שימוש פונקציונלי-אסתטי, הרי שהאחרונה מגלמת, בהגדרתה הבסיסית, תפישה מדעית, אובייקטיבית לכאורה, כזו שמנוסחת בדיוק מתמטי והיא בעלת ערך אבסולוטי.

ב"לראות משמע להאמין", כותרתה של אחת המפות שיצרה פונר קוקוס משעווה, רשת וסיכות, מתומצתת שאלת הגלוי והנסתר הטמונה באופן הדואלי שבו המיפוי מרחיב מצד אחד את ידיעותינו על העולם ומצד אחר מבנה את תפישותינו עליו. בעידן ה-Big Data, שבו כמעט כל היבט של חיינו ממופה – המרחב הפיזי, גוף האדם, תהליכים מנטליים ורגשיים, תחומי ידע שונים ועוד – פעולות המיפוי ושרטוט הדיאגרמות כמכשירי הפשטה הפכו לכורח. אולם מדובר בחרב פיפיות, שכן, בצד היות המפות מקור מידע שימושי, נגיש לכול, לא כל שכן האפשרויות הנפתחות בפני הסובייקט לכונן לעצמו מרחב פיזי, הן מסוות את הקשר הפוליטי-כלכלי בין שליטה על מנגנוני המיפוי לשליטה על מקורות הידע. בהקשר זה, נושא הכיסוי וההסתרה מגולם כבר במהותה של טכנולוגיית המציאות הרבודה אשר משלבת בין מרחב פיזי למרחב וירטואלי והופכת לפופולרית יותר ויותר. המרחב הווירטואלי לא רק מאפשר להוסיף רבדים באמצעות טכנולוגיה זו ולנכס שטחים וחללים, אלא גם מאפשר למשתמש למחוק פגמים ולמסך בתוקף כך את חוליה של המציאות הממשית.